

УДК 908:371 (477.73)

Морозова О.С., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили.

Морозова Ольга Станіславівна (1978 р.н.). З відзнакою закінчила історичний факультет МДГУ у 2000 році, в 2001 – магістратуру. Кандидат історичних наук, викладач кафедри історії МДГУ ім. Петра Могили. Коло наукових інтересів – розвиток україномовної освіти в Україні.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ ШКОЛИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

На основі архівного матеріалу й сучасних досліджень науковців у статті розглядається процес становлення україномовної школи на Миколаївщині на початку ХХ століття. Особлива роль у веденні навчання українською мовою у Миколаївському регіоні була відведена “Просвіті”. Висвітлюється діяльність М.М. Аркаса із впровадження української мови в освітній процес початкових шкіл. Автор доходить висновку, що керована Аркасом “Просвіта” дала сильний поштовх до розгортання української руху по всій Україні.

On the basis of archival materials, and the contemporary investigations of modern scientists, in the article the process of assertion of the Ukrainian school in Mykolayiv region at the beginning of the XX-th century is considered. The special role at the inserting of the Ukrainian language in the Mykolayiv region was given to the “Prosvita”. Lighted up the M.M. Arkas’ activity for the establishment of the Ukrainian language in the education process of the elementary schools. The author comes to the conclusion that Arkas’ “Prosvita” gave the big push to the development of the Ukrainian movement all over Ukraine.

Питання розбудови системи національної освіти з українською мовою викладання сьогодні достатньо актуальні в Україні. Адже відомо, що втрата населенням рідної мови призводить до розпаду держави. Отже, ознайомлення з досвідом становлення україномовної школи на Миколаївщині допоможе розвиткові рідної мови у нашому регіоні.

На жаль, на сьогоднішній день не існує фундаментальних праць, які б стосувалися становлення і розвитку освіти українською мовою в Миколаївському регіоні. Це пояснюється майже суцільною тогочасною русифікацією регіону, українізація навчальних закладів не була масовим явищем. Однак становленням освіти українською мовою на Миколаївщині цікавилися Л. Ржепецький [1], В.О. Жадько [2], В.П. Шкварець [3] та ін. Автори довели, що в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. на нашій батьківщині точилася справжня боротьба за вживання рідної мови в школі.

Отже, мета роботи – висвітлення процесу становлення україномовної школи на Миколаївщині на початку ХХ століття.

Загальновідомо, що в зазначений час одними з головних борців за освіту українською мовою у нашій державі були “Просвіти”. Так, Миколаївська “Просвіта”, стала важливим осередком, члени якого досить активно вимагали від уряду запровадження української мови в освітній процес. Статут організації, який був затверджений 16 лютого 1907 року, визначав метою товариства допомогу в організації україномовної освіти на Миколаївщині: “... для цього товариство має: видавати книжки, журнали, часописи і т.ін. українською мовою, заводити свої книгозбірні, музеї, читальні, книгарні тощо, впоряджати публічні лекції, загальнопросвітні курси, спектаклі, літературно-музичні вечори, концерти і т. ін., заводити стипендії, школи, бюро праці, просвітні та благодійні заклади” [4].

Промову на честь відкриття організації 25 лютого 1907 року її голова М.М. Аркас розпочав словами: “Усі народи більш-менш мали спроможність здобувати собі освіту на своїй рідній мові, клопотались за розвиток своєї національної культури. Над нами ж, українцями, важким гнітом

протягом більш століття лежала заборона рідного слова. За те, що ми представляємо з себе самостійний народ, що ми маємо свою історію, що ми переживали свої окремі важкі історичні часи, ми не мали права не те, щоб прилюдно балакати та навіть мислити, а як траплялись такі люди, яким не сила була ховати в собі національні почуття, і вони виривались в них на поверх правдивим словом, то їх, як наприклад Шевченка й інших, скоро приборкували, і усе знову замовкало на довгий час” [5].

Наголошуючи на необхідності викладання в університетах “нашою мовою” історії України, історії української літератури та забезпеченні доступу до цих лекцій не лише студентів, а усіх бажаючих [6], Микола Миколайович мріяв про відкриття у миколаївських селах початкових шкіл з українською мовою викладання, щоб “не цуралися і не стидилися наші люди своєї рідної мови” [7]. Думки про глибинне значення рідної мови у стінах школи голова “Просвіти” висловлював у виступах на зборах “Просвіти”, у статтях, опублікованих в періодичній пресі, зокрема в часописі “Рідний край”, в окремих брошурах, виданих коштами “Просвіти”, своїх листах до прогресивних діячів свого часу [8].

Українізаційна діяльність Миколаївської “Просвіти” спричинила підвищену увагу до організації з боку царського уряду. Незважаючи на це, товариство продовжувало діяти. Велика заслуга Миколаївської “Просвіти” в тому, що вона притягувала увагу до українізаційних процесів у сфері освіти з боку мешканців не лише Миколаєва, а й інших міст. Жителі Кременчука, Крюкова, Вознесенська, члени Одеської, Подільської “Просвіти”, та інші [9-12] приєдналися до думки миколаївців “про поєднання зусиль... для просвіти рідного краю” [13].

Треба сказати, що прогресивні ідеї Миколаївської “Просвіти” не розходилися з практичною діяльністю. Відомо, що на власні кошти голови товариства була побудована школа у Христофорівці, батьківською маєткою М.М. Аркаса, головною умовою функціонування якої Аркас визначив навчання українською мовою. Отже, з осені 1906 року “всі діти, які вступили до школи Аркаса, навчаються українською мовою по українському букварю д. Нордця, виданому в Києві” [14].

Але найбільшої значущості набула чотирирічна школа, заснована Аркасом у селі Богданівка, яку він утримував на власні кошти. Не кажучи нікому про свої плани, без будь-якого дозволу “великого начальства”, Аркас організував у своїй школі викладання виключно українською мовою. Цікаво відзначити, що, посилаючись на брак підручників із Закону Божого українською мовою, М.Аркас зовсім відмовився від викладання цієї “дисципліни”. Саме ця обставина і спричинила те, що “крамольні вчинки” Аркаса стали відомі “начальству” [15].

Але всі залякування Миколи Миколайовича були ніщо у порівнянні з отриманими результата-

ми. До редакції газети “Рада” Аркас повідомляв: “Радісно робиться бачити на власні очі, як росте самосвідомість, як прокидається велетень-народ, як він серцем чує і бачить, де правда, де щирість, як він радісно стріча той перший промінь світу, що проривав ту страшну темряву, яка так міцно і так без жалю довго обгортала його; радісно бачить, як до рідної неньки-України вертаються силоміць одірвані, покалічені діти...” [16].

Та недовго Микола Миколайович задобрював “високе начальство”, висилаючи їм законвертовані листи з певною кількістю грошей, у 1908 році улюблена дитина Аркаса – українська школа – була закрита. Дуже турбувався Микола Миколайович, навіть плакав, а щоб не зникло те насіння, яке було вже кинуте в дитячу душу, він звелів роздати всі книжки дітям і дорослим.

Як бачимо, доля шкіл була нещасливою, та сам факт їх появи має надзвичайно велике значення. У листі М.Кропивницького до Аркаса засвідчено бажання Марка Лукича наслідувати патріотичні дії на користь України: “скортіло й мені заснувати невеличку школу... Це діло буде коштовної ваги” [17].

Миколаївська “Просвіта” боролася не лише за українізацію навчання на Миколаївщині. У справі національної освіти у 1908 р. від організації було надіслано прохання члену Державної думи проф. І.В. Лучицькому домагатися націоналізації школи, а саме: щоб “по всіх українських початкових школах, від Холмщини аж до Таврії, від Поділля до Кубанщини, викладовою мовою була рідна українська”. А для підготовки вчителів потрібно було в учительських і духовних семінаріях, гімназіях та університетах заснувати обов’язкові курси українознавства, а проповіді в церквах читати українською мовою. Все це потрібно зробити якомога скоріше, щоб здобути “для свого народу освіту на рідній мові. Ви допомагаєте йому стати поруч з усіма культурними народами, допомагаєте нам вийти на просторий шлях просвіти, скинути з себе ганебне становище, у якому ми зараз животіємо, розвіяти ту страшну темряву, якою умисно обгортали нас стільки років” [18].

Вимога створення української школи містилась також у листі Миколаївської “Просвіти” до петербурзької української громади, щоб вона поставила це питання на з’їзді представників від учительської спілки, який відбувався на той час у столиці Російської імперії [19]. Подібний лист був направлений також до Празького всеслов’янського студентського з’їзду з привітанням і проханням порушити питання про те, щоб в українських університетах було заведено кафедри, а скрізь в Україні – школи з українською мовою викладання [20].

Діяльність Миколаївської “Просвіти” стала добрим початком для подальшої українізації навчання. Вже наприкінці 1917 року культурно-просвітницька комісія при Миколаївській міській

думі та Українська педагогічна спілка повідомляли, що відкриваються дві українські школи, де всі предмети будуть викладатися українською мовою. Школа мала бути забезпечена українськими підручниками [21]. Комісія утворила раду з українізації школи, в яку увійшли: Христенко, Шатохін, Никоненко, Дюріч та Левицький [22]. За сприяння педагогічної спілки також відкривалися недільні школи для дорослих, де викладалися всі предмети українознавства. Згодом за сприяння товариства “Просвіта” планувалося вести українські виклади по всіх вищих початкових та середніх школах [23].

У результаті Міністерство освіти дало дозвіл на організацію українських шкіл: 1) запроваджувалося навчання українською мовою в народних школах; 2) запроваджувалося обов’язкове вивчення предметів українознавства – мови, літератури, історії, географії в учительських семінаріях та інститутах; 3) у вищих школах засновувалися кафедри українознавства української мови,

літератури, історії та права на відповідних факультетах. Що стосується середньої школи, міністр освіти Тимчасового уряду Мануйлов заявив: “Українці мають повну волю засновувати свої, які хочуть, середні школи, а як вони ще будуть додержуватись загальних вимог щодо програми, та навчатимуть і російської мови, то матимуть усі права державної школи” [24].

Однак, на відміну від початкової освіти, українізація середніх навчальних закладів була зустрінута радісно не всіма. Побоюючись примусової українізації, деякі освітянські чиновники та батьки почали виявляти негативне ставлення до цього процесу.

Таким чином, керована Аркасом “Просвіта” вела наполегливу і послідовну боротьбу за впровадження української мови в народну освіту, підвищуючи освіченість населення, даючи великий поштовх до розгортання українізаційного руху по всій Україні, відгуки якого ми зараз спостерігаємо.

Література

1. Ржепецький Л. Педагогічний пошук: кроки до майстерності. – Миколаїв, 2002. – 73 с.
2. Жадько В.О. Благословенне святим Миколаєм. – К.: Департамент, 2000. – 563 с.
3. Шкварець В.П. Микола Миколайович Аркас: життя, творчість, діяльність. – Миколаїв; Одеса, 2002. – 254 с.
4. Статут українського товариства “Просвіта”. – Миколаїв, 1907. – С. 7.
5. Сарбей В.І. Передмова // М. Аркас. Історія України-Русі. – Одеса, 1994. – С. 28.
6. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 468, оп. 1, спр. 2, арк. 22.
7. Ульяновський В.І. Українська справа в житті Миколи Аркаса // Бібліотечка українознавства для вчителів. – Вип. 1. – Миколаїв, 1993. – С. 3.
8. ДАМО, ф. 468, оп. 1, спр. 2, арк. 7, 8, 16 зв.
9. ДАМО, ф. 206, оп. 1, спр. 6, арк. 155.
10. Там само, спр. 2, арк. 21-24.
11. Там само, ф. 468, оп. 1, спр. 14, арк. 5.
12. Там само, ф. 206, оп. 1, спр. 6, арк. 73.
13. Там само, ф. 468, оп. 1, спр. 14, арк. 5.
14. Рідний край. – 1906. – № 42. – С. 10.
15. Кауфман Л. М.М. Аркас: Нарис про життя і творчість. – К., 1956. – С. 102.
16. Морозова О.С. Місце і роль М.М. Аркаса у відродженні національної школи // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 17. – Вип. 4. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002. – С.107.
17. ДАМО, ф. 468, оп. 1, спр. 6, арк. 59.
18. ДАМО, ф. 206, оп. 1, спр. 2, арк. 15.
19. Там само, арк. 63.
20. Там само, арк. 76.
21. ДАМО, ф.216, оп. 1, спр. 4006, арк. 2, 8.
22. Там само, арк. 4.
23. Там само, арк. 2, 13.
24. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей. – К.: Ін-т історії АН України. 1993. – С. 28-29.

Надійшла до редколегії 7.11.2007 р.